

วิกฤตมนุษยธรรม

โลกมีปัญหา พระพุทธศาสนามีคำตอบ

บรรยาย ณ ห้องประชุมสารนิเทศ หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จัดโดย ธรรมสถานจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วันพฤหัสบดีที่ ๒๓ กันยายน ๒๕๕๗

เวลา ๑๐.๐๐ - ๑๑.๐๐ น.

ทักทายที่ประชุม

นิยามความหมายของคำว่า วิกฤตมนุษยธรรม

วิกฤต อยู่ในชั้นล่อแหลมต่ออันตราย อยู่ในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อ

มนุษยธรรม ธรรมของคน ธรรมที่มนุษย์พึงมีต่อกัน มีเมตตากรุณาเป็นต้น

ปัญหาของมนุษย์ ของอารยธรรม และของโลก ปัญหาความยุ่งยากเดือดร้อน การเบียดเบียนกัน การทะเลาะเบาะแว้ง การขัดแย้ง ห้ำหั่นกันของมนุษย์นี้ เป็นเรื่องที่น่าวันจะรุนแรงเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ เราจะสังเกตได้ว่า เดี่ยวเรื่องเกิดที่โน่น ที่นี้ มีให้ได้ยินได้ฟังอยู่ไม่ขาด หรือจะเป็นเพราะโลกกว้างใหญ่ ไร้พรมแดน มีการติดต่อสื่อสารสัมพันธ์กันได้รวดเร็วทันใจ เรื่องราวเกิดขึ้นที่ไหนก็รู้เห็นกันหมด ดังคำกล่าวที่ว่า โลกกว้างไกล ไร้พรมแดน แต่ในจิตใจของมนุษย์ยังคงคับแคบลงทุกที

เรื่องที่เกิดขึ้นเหล่านั้น ในบางกรณีทำให้เกิดความสะเทือนใจมาก เช่น ที่มีผู้ก่อการร้ายบุกเข้าไปในโรงเรียนแห่งหนึ่ง ในประเทศไซเรียต รัสเซีย เมื่อช่วงต้นเดือนกันยายน ศกนี้ จี๋บังคับเด็กนักเรียน ครู ในโรงเรียนแห่งนั้นเป็นตัวประกัน แล้วยังไม่ให้ส่งข้าว น้ำ ให้เด็กอดอาหารและน้ำ ๒-๓ วัน มาเป็นข้อต่อรองเพื่อให้ผู้บริหารประเทศยินยอมตามข้อเรียกร้อง แต่แล้วก็เกิดความสูญเสียชีวิตอันบริสุทธิ์ไปสามร้อยกว่าชีวิต ยังความทุกข์โศกสะเทือนใจแก่บิดามารดา ญาติๆ และประชากรในโลกโดยทั่วไป ในกรณีเช่นนี้ ขอเรียกร้องให้ใครก็ตามที่คิดจะเอาเด็กมาเป็นตัวประกัน ต่อรองอะไรอีกนั้น อย่าให้เกิดมีอีก ไม่ว่าที่ไหนในโลก

ผู้นำบางยุคบางสมัยมุ่งเน้นแต่เฉพาะเรื่องทางวัตถุ เศรษฐกิจ ธุรกิจ การตลาด แสวงหาแต่วัตถุเสพบริโภค ไม่สนใจใยดีต่อคุณภาพหรือศีลธรรมจรรยาของคน พร้อมกันนั้น เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นก็แก้ปัญหาเฉพาะหน้าไป โดยการทุ่มงบประมาณลงไป ซื่ออาวุธยุทธโธปกรณ์ที่เกรียงไกร ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น หวังที่จะให้อีกฝ่ายเกิดความหวาดกลัว และหยุดยั้งการกระทำที่รุนแรงเหล่านั้นเสีย แต่เมื่อเพียรพยายามลงไปเท่าไรก็ไร้ผล ไม่สามารถจะไปหยุดยั้งกระบวนการเหล่านั้นได้ คงจะเป็นการช่วยเพิ่มมากขึ้นไปอีก

การที่มนุษย์มีความรู้ความสามารถในการสร้างสรรค์เทคโนโลยี เช่น คอมพิวเตอร์ เป็นต้น ขึ้นมาตอบสนองความต้องการนั้น เทคโนโลยีเหล่านี้ถ้าได้ใช้ให้ดีก็มีประโยชน์มหาศาล แต่ถ้านำมาใช้ในการสนุกสนานบันเทิง ก็ยิ่งมาเสริมเพิ่มให้เกิดความเสื่อมทรุดทางศีลธรรมยิ่งขึ้นไปอีก โดยเฉพาะเยาวชนสมัยนี้ มีการเล่นเกมส์คอมพิวเตอร์จนติดงอมแงม ใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่กับการเล่นเกมส์ ขาดการติดต่อสัมพันธ์และไม่ยุ่งไม่เกี่ยวกับคนอื่น มองชีวิตจริงเป็นเกมส์ไปหมด ฆ่าได้ ทำลายได้ ไม่มีความรู้สึกผิดหรือเป็นบาปใดๆ บางกรณีมีการชนฆ่าผู้อื่นเพื่อ

เป็นการทำแค้น หรือไม่กี่ยกพวกตีกัน ทำหั่นกันกับนักเรียนกลุ่มอื่น สถาบันอื่น ก่อให้เกิดความโศกเศร้าเสียใจแก่ญาติผู้เสียชีวิตอีกมากมาย คนทำผิดก็ลอยนวล ไม่สามารถจะจับได้ไล่ทัน พฤติกรรมเช่นนี้ นำเป็นห่วง

ยิ่งไปกว่านั้น วัยรุ่นที่ไม่สนใจกับการเล่นเกมส้อมพิวเตอร์ ก็เข้าอินเทอร์เน็ตเพื่อความสนุกสนานบันเทิงเพลิด เพลิน เติลิดไปจนเข้าไปชมเว็บไซต์โป๊ ภาพลามกอนาจาร ปลุกเร้ากิเลสตัณหาของตนให้เร่าร้อนรุนแรงยิ่งขึ้นไปอีก

ข่าวเรื่องเด็กมีพฤติกรรมทางเพศบนรถประจำทาง เป็นเรื่องที่ฮือฮากันมาก ทำให้สื่อมวลชนทั้งทางวิทยุและโทรทัศน์ให้ความสำคัญแก่ข่าวเรื่องนี้มาก ผู้จัดรายการและผู้ร่วมสนทนาต่างก็โทษผู้ปกครองบ้าง โทษสังคมบ้าง แต่สุดท้ายแล้วก็คือ ตัวเด็กนั่นเอง ที่มีปัญหา ทั้งไม่มีกัลยาณมิตร และไม่มีการคิดในใจโดยแยบคาย ก่อนคิด ก่อนพูด และก่อนทำ ทำไปตามอำนาจกิเลสตัณหาจะชักพาไป ไม่สนใจและละอายต่อสายตาผู้คนเอาเลย นี่ถ้าไม่มีมาตรการแก้ไขอย่างถูกวิธีแล้ว อีกหน่อยจะยิ่งแย่มากยิ่งขึ้น

เมื่อไม่นานมานี้ เกิดมีคดีจุดข่มขืนเด็กหญิง ในขณะที่เด็กหญิงกำลังปั่นจักรยานไปซื้อของ มีเด็กชายสองคนลงมือจุดคร่าเข้าป่าละเมาะข้างทาง แล้วลงมือข่มขืนอนาจาร ตำรวจจับผู้ร้ายได้ ผู้ลงมือจุดคร่าเป็นเด็กชายสองคน อายุยังไม่มาก

สื่อต่างๆ ที่ออกมาก็ดี การนุ่งห่ม การแต่งกายของวัยรุ่นปัจจุบันก็ตามที ล้วนแล้วแต่เป็นการช่วยปลูกกระแสความอยากของเพศตรงข้ามให้เกิดง่ายขึ้น

มีปัญหาแปลกๆ ก็เช่น ศูนย์ปฏิบัติการควบคุมสั่งการและสื่อสารข้อมูล (สปค.น.) หรือ 191 รายงานให้ได้ว่าทราบว่า “มีชาวบ้านโทรศัพท์แจ้งเหตุคว้น/เหตุร้าย ด้วยข้อความที่เป็นเท็จถึงเดือนละหลายหมื่นราย ซึ่งได้แต่วิงวอนให้ผู้ประสงค์โทรศัพท์มาแจ้งเหตุ กล่าวแต่เรื่องจริงเท่านั้น เพราะนอกจากจะเสียเวลาการทำงานของเจ้าหน้าที่แล้ว ยังเปล่าประโยชน์ในการกระทำแบบนั้น การแจ้งความเท็จทางโทรศัพท์บางครั้งเจ้าหน้าที่ตำรวจก็สามารถติดตามและจับกุมคนร้ายมาลงโทษได้ แต่บางครั้งก็ไม่สามารถค้นหาพวกมือบอนจิตทราม มาประจานหรือรับโทษได้ กลุ่มคนพวกนี้ นิยมโทรศัพท์ไปข่มขู่ตามห้างสรรพสินค้า ดึกสูงย่านธุรกิจสำคัญ สถาบันการศึกษา เป็นต้น

สำหรับกรณีล่าสุด ทางเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งได้รับสายโทรศัพท์จากชายลึกลับว่า ไล่ลอบวางระเบิดเวลาที่ห้องสมุด ซึ่งตั้งอยู่ในมหาวิทยาลัย ทำให้เจ้าหน้าที่ตำรวจพร้อมด้วยหน่วยเก็บกู้วัตถุระเบิดกองสรรพาวุธ รีบรุกไปที่เกิดเหตุทันที แม้ว่าจะเป็นแค่การข่มขู่หรือล้อเล่น แต่ผู้บริหารของมหาวิทยาลัยฯ ก็ไม่สามารถนิ่งเฉยได้ การทำงานตลอดเวลา 2-3 ชั่วโมงของเจ้าหน้าที่ในการตรวจสอบและค้นหาวัตถุระเบิดจึงเป็นเรื่องที่จำเป็นและหลีกเลี่ยงไม่ได้”

ปัญหาต่างๆ มากมายเหล่านี้ เรามาปรับทุกข์กัน มาช่วยกันช่วยกันตระหนักถึงภัยอันตรายที่กำลังเกิดขึ้นเป็นไปในโลก ในสังคมของเรา แล้วหาทางแก้ไขให้ถูกทาง ถ้าเรามาเป็นทุกข์เป็นร้อน ตีอกชกตัว ไปกับปัญหาเหล่านี้เสียแล้ว ก็ไม่ถูกต้องเสียการ ปัญหาหรือทุกข์มีไว้สำหรับปัญญา รู้ เพื่อนำไปสู่การเข้าใจปัญหาได้ชัดเจนตลอดจนแก้ไขได้ถูกต้อง พระพุทธองค์ทรงตรัสธรรมได้ก็ด้วยทรงรู้ทราบชัดในเรื่องทุกข์นี้ก่อน แล้วจึงทรงค้นหาสาเหตุของปัญหา จากนั้นได้ทรงวางเป้าหมาย ตลอดจนมีขั้นตอนการปฏิบัติการจนบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ นั่น เป็นอันสิ้นสุด

การกระทำหรือพฤติกรรมของมนุษย์ที่แสดงออกมาสู่การเปิดเผยขึ้น ทำหั่น รุนแรงต่อกัน นำมาซึ่งความสูญเสียเช่นนี้นั้น เกิดจากการที่มนุษย์มีจิตใจไร้คุณธรรม จริยธรรม ขาดจิตสำนึกในทางที่ถูกที่ควร ขาดการคิด

พิจารณาอย่างรอบคอบ ซึ่งไม่ประกอบด้วยปัญญา แต่รวมแล้วก็คือ เป็นกิเลสของมนุษย์นั่นเอง กล่าวคือ ตัณหา มานะ ทิฏฐิ ที่คอยปั่นมนุษย์เขวห่างออกไปจากความเป็นจริง ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ และขัดขวางไม่ให้เข้าถึงความจริงหรือทำให้ไม่อาจแก้ปัญหาลูกทางตรงไปตรงมาได้

ในทางพระพุทธศาสนาเห็นว่า เรื่องต่างๆ ที่เกิดขึ้นมานั้น มีสาเหตุมาจากกิเลสในตัวตนของมนุษย์นี้แหละ เช่น

1. **ตัณหา** (ความทะยานอยาก, ความปรารถนาที่จะบำรุงบำเรอปรนเปรอตน, ความอยากได้อะไร)

2. **ทิฏฐิ** (ความคิดเห็น ความเชื่อถือ ลัทธิ ทฤษฎี อุดมการณ์ต่างๆ ที่ยึดถือไว้โดยมงายหรือโดยอาการเชิดชูว่าอย่างนี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นเท็จทั้งนั้น เป็นต้น ทำให้ปิดตัวแคบ ไม่ยอมรับฟังใคร ตัดโอกาสที่จะเจริญปัญญา หรือคิดเติลิดไปข้างเดียว ตลอดจนเป็นเหตุแห่งการเบียดเบียนบีบบังคับผู้อื่นที่ไม่ถืออย่างตน, ความยึดติดในทฤษฎี ถือความคิดเห็นเป็นความจริง)

3. **มานะ** (ความถือตัว, ความสำคัญตนว่าเป็นนั่นเป็นนี่ ถือสูงถือต่ำ ยิ่งใหญ่เท่าเทียม หรือด้อยกว่าผู้อื่น, ความอยากเด่นอยากยกชูตนให้ยิ่งใหญ่)

พร้อมกันนั้น ก็ยังมีเรื่องของ

มัจฉริยะ 5 (ความตระหนี่, ความหวง, ความคิดกีดกันไม่ให้ผู้อื่นได้ดี หรือมีส่วนร่วม)

1. **อวาสมัจฉริยะ** (ตระหนี่ที่อยู่, หวงที่อาศัย)

2. **กุลมัจฉริยะ** (ตระหนี่ตระกูล, หวงสกุล)

3. **ลาภมัจฉริยะ** (ตระหนี่ลาภ, หวงผลประโยชน์)

4. **วัฒนมัจฉริยะ** (ตระหนี่วรรณะ, หวงสตรีวรรณะ คือผิวพรรณของร่างกาย ไม่พอใจให้ผู้อื่นสวยงาม ก็ดี หวงคุณวัณณะ คือ คำสรรเสริญคุณ ไม่อยากให้ใครมีคุณความดีมาแข่งตน หรือไม่พอใจได้ยินคำสรรเสริญคุณความดีของผู้อื่น ก็ดี ตลอดจนแบ่งชั้นวรรณะกัน)

5. **สัมมมัจฉริยะ** (ตระหนี่ธรรม, หวงวิชาความรู้ และคุณพิเศษที่ได้บรรลุ ไม่ยอมสอน ไม่ยอมบอกผู้อื่น กลัวเขาจะรู้เทียมเท่าหรือเกินตน)

เมื่อมีทุกข์มีปัญหาเกิดขึ้น มนุษย์เรามากจะไม่ใช้ปัญญาแก้ไขปัญหา แต่มักจะหาสิ่งกล่อม ให้เพลิดเพลินสบายๆ ไป

พวกที่ 1 สุรา ยาเสพติด การพนัน (สิ่งกล่อมร้าย)

พวกที่ 2 กีฬา การบันเทิง (สิ่งกล่อมเสียง)

พวกที่ 3 ศิลปะ วรรณกรรม ดนตรี (สิ่งกล่อมเสียง, สิ่งกล่อมกลิ่น)

พวกที่ 4 ไซยศาสตร์ อิทธิปาฏิหาริย์ อำนาจลบลับดาล (สิ่งกล่อมเสียง)

พวกที่ 5 สมာธิ (สิ่งกล่อมเสียง สิ่งกล่อมกลิ่น บาทรู้นแห่งโพธิ)

อีกอย่างหนึ่ง อาจถือเอาผลการใช้เป็นเครื่องตัดสินดังนี้

ก) **อย่างต่ำสุด** ทำให้สูญเสียเสื่อมโทรม เช่น แก่ทรพย์สิน แก่สุขภาพ แก่ครอบครัว แก่สังคม มีอาชญากรรมเป็นต้น

ข) **อย่างต่ำ** เกิดความลุ่มหลง มัวเมา ติดเพลิน ประมาท

ค) **อย่างกลาง** เกิดภาวะพึ่งพาหรือขึ้นต่อมัน

ง) *อย่างสูง* เป็นเครื่องเกื้อหนุนให้เกิดความดีงามและความเจริญอกงาม
 ข้อที่ควรยอมรับได้จริง คือ ง) อย่างเดียว ซึ่งถือว่าเป็นการใช้อย่างมีคุณค่า เป็นประโยชน์ พุคสันๆ ว่า
 ทำให้อกุศลธรรมลดน้อยลง และทำให้อกุศลธรรมเพิ่มพูนขึ้น

ภาวะหมดปัญหา

ความสุข = *กายิกสุข* สุขทางกาย *เจตสิกสุข* สุขทางใจ

โลกกว้างไกล แต่จิตใจของคนยิ่งคับแคบ ควรจะมีความเป็นสากล ๓ คือ

1. มนุษย์ที่สากล
2. ความจริงที่สากล และ
3. เมตตาที่สากล

ความเป็นผู้ที่มีปัญหาในการแก้ไขปัญหาค้างๆ ให้สำเร็จลุกลงไปได้ด้วยดี

โศดาบัน (ผู้ถึงกระแส)

โศดาบัน 3 (ท่านผู้บรรลุโศดาปัตติผลแล้ว, ผู้แรกถึงกระแสอันนำไปสู่พระนิพพาน แนวต่อการตรัสรู้ข้างหน้า)

1. *เอกพีธี* (ผู้มีพีธีคืออัทธภาพอันเดียว คือ เกิดอีกครั้งเดียว ก็จักบรรลุอรหัต)
2. *โกถัง โกละ* (ผู้ไปจากสกุลสู่สกุล คือ เกิดในตระกูลสูงอีก 2-3 ครั้ง หรือเกิดในสกุลตีก 2-3 ภพ ก็จักบรรลุอรหัต)
3. *สัตตักขัตตุงปรมะ* (ผู้มีเจ็ดครั้งเป็นอย่างยิ่ง คือ เวียนเกิดในสกุลตีกพออีกอย่างมากเพียง 7 ครั้ง ก็จักบรรลุอรหัต)

เกณฑ์แบ่งหรือเหตุให้เป็นเช่นนี้ กำหนดด้วยวิปัสสนาและความมีอินทรีย์อันแก่กล้า ปานกลาง และอ่อนกว่ากัน ตามลำดับ

โศดาปัตติมรรค (มรรคอันให้ถึงกระแสที่นำไปสู่พระนิพพานที่แรก, มรรคอันให้ถึงความเป็นพระโศดาบัน เป็นเหตุละสังโยชน์ได้ 3 คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส)

พระโศดาบัน เป็นผู้มศีลสมบูรณ์ ละมัจฉริยะ ๕ ได้หมด และไม่มีอคติ

โศดาปัตติยงคะ 4 (องค์คุณเครื่องบรรลุโศดา, องค์ประกอบของการบรรลุโศดา, คุณสมบัติที่ทำให้เป็นพระโศดาบัน)

1. *สัพปริสสังเสวะ* (เสวนาสัตตบุรุษ, คบหาท่านผู้ทรงธรรมทรงปัญญาเป็นกัลยาณมิตร)
2. *สัทธัมมัสสวณะ* (สดับสัทธรรม, ใส่ใจเล่าเรียนฟังอ่านหาความรู้ให้ได้ธรรมที่แท้)
3. *โยนิโสมนสิการ* (ทำในใจโดยแยบคาย, รู้จักคิดพิจารณาหาเหตุผลโดยถูกวิธี)
4. *ธัมมานุชฌมปฏิบัติ* (ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม, ปฏิบัติธรรมถูกหลัก ให้ธรรมย่อยคล้อยแก่ธรรมใหญ่ สอดคล้องตามวัตถุประสงค์ของธรรมทั้งหลายที่สัมพันธ์กัน, ปฏิบัติธรรมนั้นๆ ให้สอดคล้องพอดีตามขอบเขตความหมายและวัตถุประสงค์ที่สอดคล้องกับธรรมข้ออื่นๆ กลมกลืนกันเป็นหลักใหญ่ที่เป็นระบบทั้งหมด, ดำเนินชีวิตถูกต้องตามธรรม)

ธรรม 4 ประการนี้ มิใช่เพียงเป็นโศดาปัตติยงคะ ที่จะให้บรรลุโศดาปัตติผล คือเป็นพระโศดาบันเท่านั้น พระพุทธเจ้าตรัสว่า ธรรม 4 ประการนี้ เมื่อเจริญ ปฏิบัติ ทำให้มาก ย่อมเป็นไปเพื่อการบรรลุอริยผลได้ทุกชั้นจนถึงอรหัตตผล

โศดาปัตติยังคะ 4 (องค์คุณเครื่องบรรลุนิโศดา, คุณสมบัติที่ทำให้เป็นพระโศดาบัน, คุณสมบัติของพระโศดาบัน)

1. ประกอบด้วยความเลื่อมใสมั่นในพระพุทธเจ้า
 2. ประกอบด้วยความเลื่อมใสมั่นในธรรม
 3. ประกอบด้วยความเลื่อมใสมั่นในสงฆ์
 4. ประกอบด้วยอริยกัณตศีล คือ ศีลอันเป็นที่ชื่นชมพอใจของพระอริยะ บริสุทธิ์ ไม่ถูกค้นหาและทักท้วง แปรเปื้อนหรือครอบงำ และเป็นไปเพื่อสมาธิ
- อีกหมวดหนึ่ง ชื่อ 4 มีว่า
4. ครองเรือนด้วยใจปราศจากมัจฉริยะ ยินดีในการแจกจ่ายแบ่งปันช่วยเหลือผู้อื่น

วิธีการปฏิบัติให้ถึงความหมดปัญหา

เย ธมฺมา เหตุปฺปภา เตลี เหตุตถาคโต
 เตสญจ โย นิโรโธจ เอว วาที มหาสมโณ

ธรรมใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตเจ้าทรงแสดงเหตุแห่งธรรมนั้น
 และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะตรัสสอนอย่างนี้

พระพุทธศาสนามีหลักการ ๔ อย่าง คือ

1. หลักการกระทำ (กรรมวาที และวิริยวาที)
2. หลักการศึกษาพัฒนาตน (ไตรสิกขา)
3. หลักไม่ประมาท
4. หลักพึ่งตนได้ มีอิสรภาพ

กุศลกรรมบถ 10 (ทางแห่งกุศลกรรม, ทางทำความดี, กรรมดีอันเป็นทางนำไปสู่สุคติ) ว่าโดยหัวข้อย่อ ดังนี้

ก. กายกรรม 3 (การกระทำทางกาย)

1. ปาณาติปาตา เวรมณี (เว้นจากปลงชีวิต, ละการฆ่าการเบียดเบียน มิเมตตากรุณาช่วยเหลือเกื้อกูลกัน)
2. อทินนาทานา เวรมณี (เว้นจากถือเอาของที่เขามิได้ให้โดยอาการขโมย, ละอทินนาทาน เคารพกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของผู้อื่น)
3. กามสุมิฉฉาจารา เวรมณี (เว้นจากประพฤติดิฉินในกาม, ละการประพฤติดิฉินในกาม ไม่ล่วงละเมิดประเพณีทางเพศ)

ข. วจีกรรม 4 (การกระทำทางวาจา)

4. มุสาวาทา เวรมณี (เว้นจากพูดเท็จ, ละการพูดเท็จ ไม่ยอมกล่าวเท็จ เพราะเหตุตนเอง ผู้อื่น หรือเพราะเห็นแก่ผลประโยชน์ใดๆ)
5. ปิสุณาย วาจา เวรมณี (เว้นจากพูดส่อเสียด, ละการพูดคำส่อเสียด ช่วยสมานคนที่แตกร้างกัน ส่งเสริมคนที่สมัครสมานกัน ชอบกล่าวถ้อยคำที่สร้างสามัคคี)

6. *พรุสาย วาจาเย เวรมณี* (เว้นจากพูดคำหยาบ, ละคำหยาบ พูดแต่คำสุภาพอ่อนหวาน)
7. *สมุပ္ปลาปา เวรมณี* (เว้นจากพูดเพื่อเจ้อ, ละการพูดเพื่อเจ้อ พูดแต่คำจริง มีเหตุผล มีสารประโยชน์ ถูกกาลเทศะ)

ค. มโนกรรม 3 (การกระทำทางใจ)

8. *อนภิชฌา* (ความไม่คิดเฟ่งเล็งอยากได้ของเขา)
9. *อพยาปาท* (ความไม่คิดร้ายต่อผู้อื่น, ไม่มีจิตคิดร้าย คิดปรารภแต่ว่า ขอให้สัตว์ทั้งหลายไม่มีเวร ไม่เบียดเบียน ไม่มีทุกข์ ครองตนอยู่เป็นสุขเถิด)
10. *สมมาทิฎฐิ* (ความเห็นชอบ ถูกต้องตามคลองธรรม, มีความเห็นชอบ เช่นว่า ทานมีผล การบูชามีผล ผลวิบากของกรรมดีกรรมชั่วมี เป็นต้น)

กุศลกรรมบถหมวดนี้ ในบาลีเรียกชื่อหลายอย่าง เช่นว่า

ธรรมจริยา (ความประพฤติธรรม) บ้าง

โสไย (ความสะอาดหรือเครื่องชำระตัว) บ้าง

อริยธรรม (อารยธรรม, ธรรมของผู้เจริญ) บ้าง

อริยมรรค (มรรคอันประเสริฐ) บ้าง

สัตถธรรม (ธรรมดี, ธรรมแท้) บ้าง

สัปปริสธรรม (ธรรมของสัตบุรุษ) บ้าง และอรรถกถาถือว่าเป็น

มनुยธรรม (ธรรมของมนุษย์ หรือธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์)